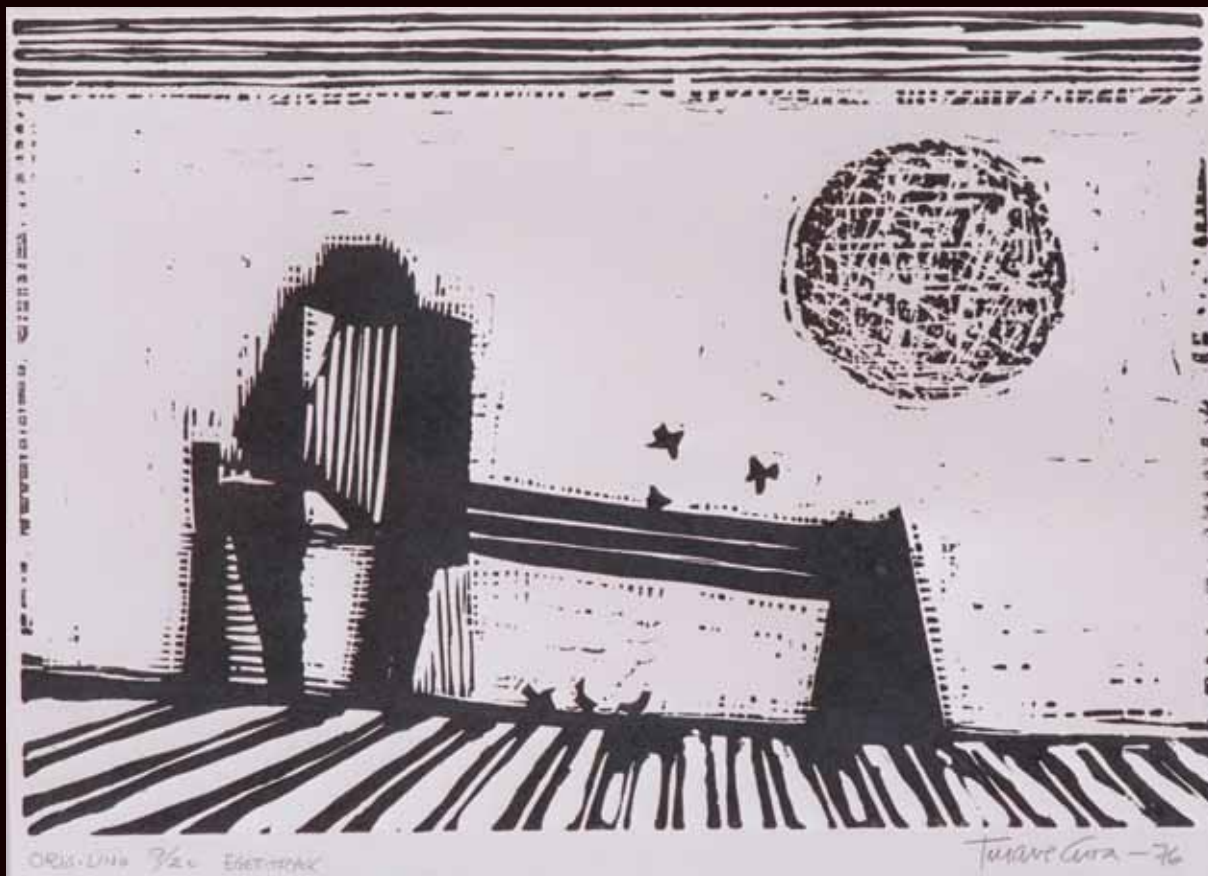

FEM HAUGESUNDERE I NATT OG TÅKE¹

Geirmund Ihle

Mot kveld av Trygve Goa.

¹Artikkelen har vært trykt i *Haugesunds Avis* 8. april 1995.

I Alsace-Lorraine i Frankrike etablerte tyskerne under krigen konsentrasjonsleiren Natzweiler. Leiren var underlagt den såkalte Nacht og Nebel-forordningen. Gjennom en ekstrem grad av råhet og hensynsløs mishandling skulle fangene gå til grunne i natt og tåke. Ingen skulle kunne fortelle om sin skjebne. Ertetiden skulle ikke vite. Blant de 500 norske fangene i Natzweiler var det fem haugesundere. Bare en av dem vendte tilbake etter frigjøringen i 1945.

Alsace-Lorraine, i grenseområdet mellom Frankrike og Tyskland, er et av de mest omstridte områder i europeisk historie. Landområdet var fransk inntil krigen mot Tyskland i 1870-71. Det ble deretter en del av det tyske riket fram til avslutningen av den 1. verdenskrig. Det tyske navnet var Elsass-Lothringen. Fra 1918 var Alsace igjen en del av Frankrike.

Etter den tyske okkupasjonen i 1940 kom området forvaltningsmessig nok en gang under Tyskland fram til frigjøringen i 1944-45. Da kunne gamle mennesker i Alsace erindre å ha skiftet nasjonalitet fire ganger.

Natzweiler

Det var her, i dette naturskjønne området vest for Strasbourg, at SS-Standartenführer Heinz Blumberg fra sommeren 1940 ledet oppbyggingen av NN-leiren Natzweiler. I fjellene på dette stedet var det rike forekomster av marmor og granitt. Snart begynte steinbruddene å prege det tidligere uberørte landskapet i skråningene oppover mot 1000 meters høyde. Vognlaster

med fanger fra konsentrasjonsleirer i Tyskland kom til Natzweiler som slavearbeidere til steinbruddene. Senere kom fanger fra andre nasjoner.

15. juni 1943 kom den første transporten av nordmenn. 71 sørlendinger fra den såkalte Laudal-gruppen. De fem haugesunderne kom til Natzweiler i løpet av sommeren og høsten 1943. Alle hadde sittet på Grini før de nå møtte de umenneskelige forholdene i NN-leiren i Alsace. Kristian H. Storsteen var med i den 2. norske gruppen 26. juli 1943. Bernhard Lie, Kjell Aakre og Ragnvald Westbøe kom i den 6. transporten 26. oktober samme året. Dagen etter kom enda en norsk transport til leiren. Blant de 39 fangene var Jakob Hanssen.

De siste nordmenn kom til Natzweiler 23. august 1944, bare få dager før leiren ble evakuert. De norske fangene representerte alle samfunnslag, alle deler av landet og hadde sin bakgrunn fra ulike yrker. Den eldste var 65 år, den yngste 18. Den skjebne de var sammen om – Nacht og Nebel-tilværelsen i Natzweiler – ligger i dag antakelig hinsides menneskelig fatteevne.

Fra dette helvete på jord vendte likevel omkring halvparten av de 500 norske fangene tilbake i 1945.

Aldri så du Kramer smile

Josef Kramer var kommandant i Natzweiler. Han hadde vært medlem av SS siden 1932.

For de norske fangene som kom til utryddelsesleiren var møte med Kramer en redselsfull og sjokkartet opplevelse: "Her var naziideologien og all dens djevleskap

samla i ein og same person,” skriver Osmund Faremo i boken Takk for livet, Emil. ”Blikket var kaldt som is... Aldri såg du Kramer smile... Vondskapen var utan grenser. Pisking og henging var eit vanleg syn under kveldsoppstillinga. Inn i denne verda av kvalmande vondskap var vi nordmenn kasta utan varsel” (Faremo 1987).

Den første tiden i Natzweiler gikk på et vis, forteller overlevende fanger i dag, 50 år senere. Men gradvis ble selv de yngste og sterkeste blant dem merket av mishandlingen, underernæringen, sykdom og 12-14 timers daglig slit i steinbruddene. Etter hvert som vinterkulden satte inn ble forholdene selvsagt enda verre. Kristian H. Storsteen og Kjell Aakre døde i Natzweiler i 1944. Storsteen i februar, Aakre i juni. ”De første dødsfallene blant de norske gjorde dypt inntrykk på medfangene,” forteller Kristian Ottosen: ”Ofte samlet en seg til en minnestund. Den som sto avdøde nærmest, sa gjerne noen ord. Etersom vinteren festnet sitt grep og natten og skodden satte sitt preg på leiren, ble dødsfallene hyppigere... Sangen blant nordmennene døde langsomt ut. Til slutt forstummet den helt” (Ottesen 1989).

Til Dachau

I begynnelsen av september 1944 ble Natzweiler evakuert. Sammen med de øvrige nordmennene ble Jakob Hanssen, Bernhard Lie og Ragnvald Westbø sendt til Dachau utenfor München. Fangene ble stuet inn i kuvogner, 50 i hver vogn. Dachau var den første konsentrasjonsleir Hitler opprettet etter sin maktovertakelse i 1933. Her ble hans innenrikspolitiske motstandere plassert i 1930-årene. Da de overlevende norske natzweiler-fangene kom dit i september 1944, var leiren overfylt. Noen ble værende i Dachau, - mange ble sendt videre til andre leirer eller utekommandoer. Dachau var blant de mest beryktede tyske konsentrasjonsleirer. Her drev SS-leger pinefulle medisinske eksperimenter på fanger. Da de norske fangene kom hit var leiren herjet av voldsomme tyfusedidemier. I februar 1945 døde både Ragnvald Westbø og Bernhard Lie. Noen få uker senere begynte de hvite bussene å hente de overlevende – blant dem var Jakob Hanssen – ut fra dette ubeskrivelige marerittet i en av Europas eldste kulturnasjoner.

KRISTIAN H. STORSTEEN

Kristian H. Storsteen, født 4.juli 1913, arrestert 17. juli 1942. Kom til Grini som fange nr. 4305, 26. august 1942. Sammen med tolv andre var han med i den 2. norske transporten av NN-fanger som kom til Natzweiler 26. juli 1943. Her døde han 27. februar 1944.

Kristian H. Storsteen

Kristian Storsteen hadde vært en aktiv skikkelse i ulike ungdomsorganisasjoner i Haugesund siden tidlig i 1930-årene. Hans barndomsvenner omtaler han som et skolelyls. Han gikk sju år på folkeskolen uten en dags fravær. Allerede som 19-åring, i 1932, ble han kasserer i fotballklubben Vard, og han prøvde seg også som spiller i de yngre årsklasser. Det var imidlertid først og fremst innen journalistikk og politisk arbeid han gjorde seg gjeldende i disse årene. Storsteen ble medlem av AUF-laget i Haugesund da han var i tyveårsalderen.

AUF var i denne perioden sterkt skeptisk til forsvaret. Utviklingen i Tyskland førte etter hvert til en holdningsendring i dette spørsmålet. Også hos Kristian Storsteen.

I 1937 deltok han på AUFs landsmøte i Oslo, der han støttet flertallsinnstillingen om at ”nedrustning ikke var aktuelt”. Senere ble han journalist i det daværende Haugaland Arbeiderblad før han reiste til Stavanger og ble ansatt i 1.mai, nåværende Rogalands Avis.

Det var som kjent i denne avisen redaktør Trond Hegna 28. september 1940 skrev sin kjente lederartikkel, ”Ingen nordmann til salgs”, noe som førte til at avisen ble stanset og Hegna arrestert.

Tidlig i okkupasjonen kom Kristian Storsteen inn i arbeidet med den illegale pressen i Stavanger. Han omtales som en ledende skikkelse bak utgivelsen av illegale aviser i byen i denne perioden. Fra september 1941 var han redaktør av avisen Frihet, inntil denne virksomheten ble rullet opp av tyskerne sommeren 1942.

KJELL AAKRE

Kjell Aakre, født 7. mai 1919, arrestert 9. desember 1942, sendt til kretsfengselet i Stavanger og deretter til Grini 19. januar 1943. Fange nr. 5980. Ble sendt med båt til Stettin i slutten av september 1943, og kom til Natzweiler 6. oktober sammen med 39 andre norske NN-fanger. Kjell Aakre døde i denne leiren 11. juni 1944, 25 år gammel.

Kjell Aakre

Allerede ved juletider 1944 kom det ubekreftede meldinger hjem til familien i Haugesund om at Kjell Aakre var død i tysk fangenskap. Men først etter krigsavslutningen ble dette stadfestet gjennom Røde Kors. Kjell Aakre hadde tatt eksamen ved Stavanger Handelsgymnasium, og var deretter blitt tilsatt i Knut Knutsen O.A.S' rederi i hjembyen. Her arbeidet han fram til arrestasjonen i 1942.

Aakre var tidlig blitt engasjert i den lokale etterretningsvirksomheten. Fotografering og tegning av tyske befestninger og anlegg hørte med til oppgavene. Opplysninger og informasjon skulle bringes videre til Stavanger. Fordi Kjell Aakre var forlovet med en stavangerpike, kunne dette gjøres uten at reisene vakte spesiell mistanke. Men 9. desember 1942 troppet tyskerne opp på rederikontoret i Haugesund og arresterte 23-åringen.

Høsten 1943 ble det gjort klar til ny tysklandssending fra Grini. Fangene som skulle av gårde måtte gjennom korte forhør. Kjell Aakre sto i køen foran vennen Per Fjelde fra Haugesund. På spørsmål om hvordan de var blitt arrestert oppga Aakre spionasje.

Fjelde svarte – militærorganisasjon. ”Så meget som hendte under krigen berodde på tilfeldigheter. Jeg har ofte undret meg på om det at Kjell svarte spionasje i forhøret, var nok til at han ble sendt til Natzweiler,” sier Per Fjelde i 1995. ”Min vogn fra Stettin gikk til Sachsenhausen. Jeg antar Kjells vogn gikk direkte til Natzweiler.”

ANDERS RAGNALD WESTBØE

Anders Ragnvald Westbøe, født 28. januar 1897, arrestert 9. desember 1942. Ble sendt til Grini 29. mars 1943. Fange nr. 7076. Kom til Natzweiler med den 6. norske transporten 6. oktober 1943, sammen med Bernhard Lie og Kjell Aakre. Sendt til Dachau nær München etter invasjonen i Normandie sommeren 1944. Døde i Dachau 6. februar 1945.

Anders Ragnvald Westbø

Søndag 13.mai 1945 kom melding hjem til Haugesund om at kaptein Ragnvald Westbøe var død i tysk fangeleir tre måneder tidligere. ”Budskapet var så meget tristere som meldingen om de norske fangers ankomst til Sverige jo også gav det beste håp om at Westbøe måtte være kommet tilrette og i god behold,” het det i Haugesunds-Pressens nekrolog 15.mai.

Kaptein Ragnvald Westbøe hadde tilhørt regionenes mest aktive og bevisste forsvarsvenner i 1930- årene. Han hadde fått de militære myndigheter med på å opprette en mindre militæravdeling i distriktet, og ble selv den avholdte sjef for ”Haugesunds-Kompaniet”. 9. april 1940 var 150 mann fra dette kompaniet forlagt på nøytralitetsvakt i den gamle Turnhallen i Haugesund. Neste dag fikk Westbøe ordre om at kompaniet skulle slutte seg til de norske styrkene på Voss. Så langt kom de aldri. Både i Kinsarvik og Ulvik kom deler av kompaniet i kamp med tyskerne. Trefningene i Ulvik var blant de mest dramatiske på Vestlandet.

Sommeren 1942 ble Ragnvald Westbøe for alvor engasjert i oppbyggingen av den lokale motstandsbevegelsen i Nord-Rogaland. Med sin bakgrunn hadde han selvsagt helt spesielle forutsetninger for dette arbeidet. Vi må gå ut fra at tyskerne har hatt den erfarne offiseren Westbøe under spesiell oppsikt allerede fra Norge måtte innstille den militære motstand hjemme i juni 1940.

JAKOB HANSSEN

Født 30. april 1913, arrestert 28. oktober 1942, sendt til forhør i Stavanger. Derfra til Bergen kretsfengsel og fangeleiren Espeland. Til Grini 19. august 1943, fange nr 12.634. Kom til Natzweiler som den siste av de fem haugesunderne 7. oktober 1943. Overført til Dachau i september 1944. Ble hentet til Neuengamme ved Hamburg av de hvite bussene i krigens siste uker. Jakob Hanssen døde i 1988.

Jakob Hanssen

Lørdag 26. mai 1945 sto det en beskjeden liten overskrift på side to i Haugesunds-Pressen :

”Hilsen fra Tysklandsfanger.” I en telefonsamtale fra hovedstaden hadde avisen fått opplyst at fem haugesundere var kommet til Oslo og sendte sine hilsener hjem. Blant dem var Jakob Hanssen.

Før krigen hadde Jakob Hanssen utdannet seg som telegrafist, men gikk senere inn i familiens bakeribedrift. Mot slutten av 1930-årene oppholdt han seg en del i Bergen.

Antakelig har dette vært medvirkende til at han tidlig i okkupasjonen kom i kontakt med den såkalte ”Bergensgruppen”, som var engasjert i ulike deler av motstandsarbeidet.

Helt uavhengig av hverandres illegale virksomhet ble Jakob Hanssen og den daværende styrmann på M/S ”Karmsund”, John Waage, arrestert samtidig i oktober 1942.

De satt sammen seks måneder på Espeland ved Bergen før de kom til Grini.

Deretter ble begge sendt med den samme båttransporten til Kiel i Tyskland i slutten av september. Waage kom til Sachsenhausen – Jakob Hanssen til utryddelsesleiren Natzweiler.

Halvannet år senere opplever de to haugesunderne et av krigstidens mange forunderlige sammentreff. På ny krysses deres veier: I leiren Neuengamme i Nord-Tyskland, der det internasjonale Røde Kors samlet tusenvis av overlevende fanger fra tyske konsentrasjons-leirer, møtes de på ny.

Noen uker senere var de hjemme i Haugesund. Jakob Hanssen som den eneste overlevende av de fem haugesundere som hadde opplevd redslene i Natzweiler.

ALFRED BERNHARD LIE

Alfred Bernhard Lie, født 6. mai 1914. Kom til Grini som fange nr. 802, 28. september samme år. Etter opphold på Møllergata 19 og i Bergen, ble han sendt tilbake til Grini i august 1943. Lie var med den 6. transporten til Natzweiler, 6. oktober 1943. Han ble overført til konsentrasjonsleiren Dachau i september 1944 der han døde 27. februar 1945, "kort tid før Dei kvite bussane redda oss andre som enno var i live," skriver Osmund Faremo (Faremo 1987).

Alfred Bernhard Lie

9.april 1940 var Bernhard Lie ansatt som postekspeditør i Oslo. Han meldte seg umiddelbart til tjeneste i de norske styrkene etter overfallet, men ble demobilisert da motstanden i Sør-Norge måtte oppgis etter kort tid. I mai kom han tilbake til hjembyen og arbeidet en tid i postvesenet i Haugesund og Skudeneshavn før han ble forflyttet til Måløy og senere til Vadsø.

Allerede under oppholdet i Måløy kom Bernhard Lie med i den illegale motstands- virksomheten. Arbeidet i postetaten gjorde at han ble engasjert i en gruppe som hadde fått i oppdrag å holde kontakt med England. Gruppen ble angitt. Lie ble arrestert i Vadsø, og ført via Trondheim til Bergen. Deretter gikk turen til Victoria Terrasse og tre måneders intense forhør.

På dette tidspunkt hadde familien i Haugesund fått rede på hvor han befant seg:

"Far var i Oslo i tre uker, og sto hver dag i kø utenfor Victoria Terrasse, men slapp ikke inn.

Han reiste hjemmefra med stritt svart hår, og kom tilbake med snehvitt hår," forteller Bernhard Lies søster i dag, mer enn 50 år senere.

LITTERATUR:

Faremo, Osmund.1987. Takk for livet, Emil.

Ottesen, Kristian 1989 Natt og tåke – historien om Natzweilerfangene.

KILDER:

Haugesunds-Pressen 15.mai. 1945 og 26. mai 1945.
